

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

У статті представлено теоретичний аналіз головних наукових підходів до вивчення і тлумачення поняття психологічної готовності до шлюбно-сімейних відносин. Проаналізовані різні визначення і тлумачення поняття психологічної готовності до шлюбно-сімейних взаємин. Зроблено висновок про те, що психологічна готовність до шлюбно-сімейних стосунків має власний структурований психологічний зміст.

Ключові слова: психологічна готовність, психологічна готовність до шлюбно-сімейних стосунків, теоцентричний, натуроцентричний, антропоцентричний, соціоцентричний, підходи до готовності до шлюбно-сімейних взаємин

В статье представлен теоретический анализ главных научных подходов к изучению и толкованию понятия психологической готовности к брачно-семейным отношениям. Проанализированы разные определения и толкования понятия психологической готовности к брачно-семейным отношениям. Сделан вывод о том, что психологическая готовность к брачно-семейным отношениям имеет собственный структурированный психологический смысл.

Ключевые слова: психологическая готовность, психологическая готовность к брачно-семейным отношениям, теоцентрический, натуроцентрический, антропоцентрический, социоцентрический подходы к готовности к брачно-семейным отношениям

In the article the theoretical analysis of the scientific going is presented near a study and interpretation of concept of psychological readiness to marriage. Different determinations and interpretations of concept of psychological readiness are analysed to marriage. Drawn conclusion that psychological readiness to marriage has own psychological maintenance.

Keywords: psychological readiness, psychological readiness to marriage, теоцентрична, натуроцентрична, anthropocentric, соціоцентрична for coquo to readiness to the entry at marriage

Актуальність. Поняття готовності до виконання будь-якої діяльності, незважаючи на його широку поширеність, не має однозначного трактування. У психологічних роботах, теоретичне та емпіричне дослідження готовності особистості до певного роду діяльності у даний час ускладнене тим, що немає загальновизнаної точки зору на питання, що таке готовність і які, власне, характеристики чи стани особистості можуть розглядатися як готовність, тим більше в такій складній і багатогранній діяльності, як здійснення ролі сім'янина.

У даному контексті, насамперед, варто було б уточнити чи можна роль сім'янина вважати діяльністю. Згідно трактування, прийнятого у психології, діяльність - активна взаємодія з навколишньою дійсністю, у ході якої людина виступає як суб'єкт, цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби. У визначенні поняття «діяльність» ми спираємося на визначення, дане О.Леонтьєвим. На наш погляд, філософсько-психологічний аспект діяльності особливо докладно представлений саме в його роботах. Відповідно до його концепції, діяльність - це специфічно людська (притаманна лише людині)

форма активності. Специфіка цієї активності полягає в її свідомому регулюванні, зокрема відображеним у свідомості образом результату - метою. Одночасно діяльність породжується потребами, які, потрапляючи в поле реалізації діяльності, стають мотивами - тобто спонуканням до діяльності [8].

Різноманітність підходів до розгляду поняття «діяльність» і тлумачення самого терміну сприяють появі безлічі підстав для класифікації різних форм і типів діяльності. Зокрема, в основу класифікації часто кладеться об'єкт діяльності. Виходячи з цього, можна говорити і про сімейну діяльність, тобто прояву особливої активності в рамках сім'ї. Таким чином, виконання ролі сім'янина передбачає діяльність суб'єкта (сім'янина) щодо створення умов для реалізації своїх потреб, а також потреб інших членів сім'ї.

Аналіз останніх наукових праць. Аналіз наявної літератури показує, що робіт, зосереджених на вивченні психологічної готовності до сімейного життя, вкрай недостатньо. Умовно можна було б позначити певні напрямки цих досліджень. Звичайно ж, найбільш часто питання про готовність виникає в рамках проблеми підготовки молоді до шлюбу (І.Гребенников, І.Дубровіна, С.Ковальов, М.Козлов, Т.Разуміхіна, В.Торохтій, Л.Шнейдер та ін). Іншим напрямком можна вважати дослідження проблем вікового розвитку особистості (Г. С. Абрамова, Г. Крайг, А. О. Реан, Е. Еріксон та ін). Третій напрям - це дослідження різних проблем сімейного життя, наприклад періодизації сімейного життя, умов «правильного» вибору партнера, умов благополуччя подружжя, а також причин і особливостей подружніх конфліктів (І. Гребенников, О.Обозов, В.Сисенко, Б.Шапіро). При цьому, варто звернути увагу на те, що тільки в ракурсі підготовки молоді до шлюбу питання про психологічну готовність ставиться безпосередньо як проблема, в інших напрямках до цієї проблеми підходять лише опосередковано.

Метою статті є теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми готовності молоді до шлюбно-сімейних стосунків, а також аналіз психологічних тлумачень поняття психологічної готовності до подружнього життя.

Виклад основного матеріалу. У дослідницьких роботах С.Пітеліна, Т.Сорокіної, С.Жолудевої, М. Сьоміної ми виявили підходи до проблеми визначення готовності до сімейного життя, які були виокремлені Л.Беляєвою. Автор виділяє чотири основних підходи: 1) теоцентричний, 2) натуроцентричний, 3) антропоцентричний, 4) соціоцентричний [2]. Розглянемо дані підходи, розкриваючи і доповнюючи сутність кожного:

Теоцентричним підхід до готовності склався в середньовіччі, в роботах ідеологів раннього християнства Василя Великого, Святого Ієропіма, Іоанна Златоуста, Блаженного Августина. У підготовці молоді до шлюбу та сім'ї затверджується важлива роль взаємин між батьками, успіх виховання ставиться в пряму залежність від створення близьких і міцних взаємин між подружжям. У системі цінностей християнського виховання важливе місце займає твердження, що право і обов'язок підготовки підростаючого покоління до шлюбу належать батькам. Шлюб і сім'я - це святе, «це спосіб життя, посланий Богом» [2, С.68].

Таким чином, при теоцентричному підході до підготовки молоді до шлюбу та сім'ї затверджується важлива роль взаємин між батьками, успіх виховання ставиться у пряму залежність від створення близьких і міцних відносин між

подружжям.

Натуроцентричний підхід до проблеми готовності до шлюбу та сім'ї заснований на визнанні важливості біологічних основ особистості. Головне тут «створення умов для росту і розвитку здібностей, закладених в людині від народження» [2,с.72]. Представниками даного підходу є А.Гелен, Г.Плесснера, М.Шелер. Е.Торндайк, З.Фрейд та ін. А.Гелен основою всіх відносин між людьми в суспільстві вважає інстинкт взаємності, а такі соціальні інститути, як шлюб і сім'я, на його думку, є формами реалізації цього інстинкту [2,с.76]. А.Шопенгауер обгрунтував теорію, яка стверджує, що «світова воля» використовує сім'ю для відтворення потомства. Інтереси роду переважають у нашому житті. Ваблення чоловіка до жінки пояснюється прагненням зберегти свій родовий тип. А.Шопенгауер запропонував власну теорію життя з жінкою, названу ним самим тетрагамією, згідно з якою чоловікам слід об'єднуватися в пари і жити з однією лише жінкою. Такий потрібний шлюб, на думку філософа, має тривати лише до тих пір, поки жінка здатна народжувати нащадків [14с. 11]. В межах натуроцентричного підходу здійснював свою наукову діяльність З.Фрейд, який вважав, що «протікання психічних процесів автоматично регулюється принципом задоволення» [16,с.395]. Фрейд велику увагу приділяв дитячим переживань, які мають великий вплив на діяльність людини в майбутньому. Фрейду належить теорія вибору шлюбного партнера, заснована на припущенні про потяг, який діти відчувають до батьків протилежної статі. Фрейд пише, що «статевий потяг дорослого утворюється завдяки по'єднанню багатьох душевних рухів дитячого життя воєдино» [16с.104], і тому при виборі партнера людина керується дитячими спогадами: «Особливо чоловік шукає об'єкт під впливом спогадів про матір, оскільки вони володіють ним з раннього дитинства ..».

Сучасні представники даного підходу вважають, що психологічний клімат у сім'ї найчастіше залежить від того, як складаються інтимні стосунки між подружжям.

Визнання активної, творчої природи індивіда лежить в основі антропоцентричного підходу до проблеми соціальної сутності людини. Ідеї даного підходу вперше з'явилися в роботах античних мислителів: Сократа, Епікура, пізніше вони були представлені в творах І.Канта, І. Фіхте, М.Хайдегера та інших. Виховання спрямоване на розвиток індивідуальності і розуміється як процес, в основі якого лежить внутрішня активність особистості [17].

Концепції К.Роджерса і Т.Гордона доводять роль чуттєвої комунікації в підготовці молоді до шлюбу та сім'ї.

Важливе місце в цій концепції відводиться стосункам індивіда і його оточення. К.Роджерс вважав, що сімейні взаємини будуть успішними, якщо людина зможе задовільнити дві свої потреби: перша - потреба позитивного ставлення, яка задовільняється, коли людина відчуває підтримку і любов з боку оточуючих; друга - потреба в самоствердженні, яка розвивається в міру задоволення першої потреби.

У антропоцентричній моделі підготовки молоді до шлюбу та сім'ї знаходить відображення основний принцип Роджерської терапії: людина відповідальна за свій вибір і може змінити себе. Тепла, відкрита атмосфера в родині сприяє вільному самовираженню особистості, виховує вміння самостійно вирішувати

життєві проблеми, розвиває у дорослих членів сім'ї відчуття задоволеності сімейним життям і потреба самовдосконалення.

Соціоцентричний підхід розглядає людину як продукт соціального середовища, бачить призначення людини в служінні суспільству і державі. Одним з перших думку про те, що виховання повинно відповідати потребам держави, висловив Платон. В ідеальній моделі сім'ї Платон припускав, що дружини і діти повинні бути спільними. Філософ вважав, що кожен чоловік зобов'язаний одружитися до 35 років. Відмова від одруження повинна розцінюватися як злочин: ті, хто нехтували цим обов'язком повинні щорічно сплачувати податок. Головне призначення громадян - це народження здорових дітей. Платон говорив, що народжувати дітей жінці краще у віці від 20 до 40 років від чоловіків не старше 55 років. Платон висловлювався проти дискримінації жінок, які поряд з чоловіками можуть бути «вправні і у військовій, і у державній службі» [11, с 38-65]. Аристотель вважав, що соціальні відносини виводяться із сімейних. Філософ говорив про необхідність спеціального закону про шлюб, згідно з яким заборонялося мати дітей чоловікам до 37, а жінкам - до 18 років.

Представники даного підходу Е.Дюркгейм, М.Вебер, М.Мід, Е.Фромм, А.Фрейд, Е.Еріксон, А.Адлер, Д.Уотсона і Б.Скіннер вважають, що природа особистості похідна від природи суспільства. Дослідники широко використовують у своїй науковій діяльності етнографічний, антропологічний, історичний матеріал [13].

Своєрідний підхід до готовності молоді до шлюбу і сім'ї в руслі трансактного аналізу - психологічної теорії, яка стосується взаємовпливу і взаємин між людьми і розглядає розвиток особистості в соціальному оточенні (Е. Берн, М. Джеймс, Д. Джонгвард, Т. Харріс). Готовність молоді до шлюбу і сім'ї, яка базується на моделі трансактного аналізу, можна визначити так: активне володіння поняттями трансактного аналізу при розгляді своєї поведінки або взаємин у родині. Це має допомогти юнакам і дівчатам аналізувати і краще розуміти проблеми, пов'язані із соціальними зв'язками в сім'ї, спілкуванням між окремими її членами. Модель вчить молодих людей знаходити спільну мову з іншими членами сім'ї та один з одним, використовуючи три основні типи комунікації - доповнюючі, перехресні та приховані. Основні поняття і техніку застосування моделі, на думку вчених, може освоїти і дитина, що дає можливість всією сім'єю пізнавати і розуміти себе творчо і весело. Основним показником готовності молоді до шлюбу та сім'ї - є вміння молодих людей йти на компроміс і вміння користуватись ними в різних соціальних сферах [18,с.57].

Можна припустити, що готовність до шлюбу і сімейного життя - складне, структурне утворення взаємопов'язаних, скріплених переконаннями морально-вольових якостей особистості, особистісно значущих мотивів, способів поведінки, знань про особливості функціонування сім'ї, практичних умінь і навичок.

На думку Е.Еріксона, готовність людини до сімейного життя проявляється саме з того моменту, коли вона усвідомлює, що готова до особливих інтимних почуттів, під якими розуміють об'єднання двох людей без побоювань певної втрати себе [12, с.427].

Цю ж думку розвиває і Б.Круглов, який говорить про психологічну готовність до створення сім'ї як про перехід в новий соціальний статус сім'янина і до

виконання пов'язаних з ним нових обов'язків [7, С.24-40].

Б.Паригін в контексті соціальної психології підходить до визначення психологічної готовності до сімейного життя через розуміння соціально-психологічних особливостей шлюбу і сім'ї як мікроосередовища і соціально-психологічних чинників формування і стабільності шлюбу. Б.Паригін пропонує визначати психологічну готовність до шлюбу як готовність до адекватного уявлення і діяльності в реальному, а не уявному середовищі сім'ї, до адекватного ставлення один до одного, до самого вибору супутника життя, до спільного подолання труднощів, кризових ситуацій, конфліктів, які неминуче виникають на життєвому шляху. Основний акцент автор робить на готовності до адекватної реальності сприйняття і розуміння шлюбу [9].

В.Торохтій відзначав, що для людей, які перебувають у шлюбі, дуже важливо бути зрілими в соціально-психологічному відношенні особистостями. Така зрілість не досягається одномоментно і залежить від багатьох факторів. У якості першого фактора виділяється потреба у психологічній готовності і здатності до виконання ролі чоловіка і дружини, а потім батька і матері. Крім психологічної готовності, важливою складовою сім'ї є функціонально-рольові зв'язки між чоловіком і жінкою. Крім того, функціонально-рольова узгодженість у структурі взаємодії подружжя припускає дошлюбне навчально-операційну підготовку молодого покоління. Окремі групи молоді, будучи фізіологічно і соціально-психологічно (на рівні міжособистісних взаємин) готовими до шлюбу, тим не менш, не повністю досягають необхідного для цього рівня обсягу знань, умінь і навичок, тобто інструментальної підготовки. В.Торохтій виділяє ряд аспектів, необхідних для психологічної готовності до шлюбу:

1) готовність прийняти на себе нову систему обов'язків стосовно свого шлюбного партнера, майбутніх дітей та відповідальності за їх поведінку;

2) розуміння прав і гідності інших членів сімейного союзу, визнання принципів рівності в людських відносинах;

3) прагнення до повсякденного спілкування та співпраці, узгодження взаємодій з представником протилежної статі, що в свою чергу передбачає високу моральну культуру;

4) уміння пристосуватися до звичок і рис характеру іншої людини і розуміння її психічних станів [20,с.127].

В.Торохтій, розглядаючи проблему підготовки до шлюбу, вводить поняття «здібність до шлюбу», яке включає в себе здібність піклуватися про іншу людину, самовіддано служити йому, діяльно робити добро [20,с.128].

Важливим елементом психологічної готовності, на думку В.Торохтій та М.Земської, є психологічна зрілість. До неї автори відносять відсутність надмірного егоїзму, агресивності і навпаки - наявності здатності визнавати власні помилки і прагнення до постійного самовдосконалення у подружніх стосунках. М.Земська запропонувала поняття емоційної зрілості – такого рівня розвитку соціальних почуттів, який дозволяє людині відчувати щастя від спілкування з партнером по шлюбу і дітьми, від можливості дарувати їм тепло своєї душі, від спільної участі в суспільному житті [4.].

С.Ковальов вважає вихідним моментом психологічної готовності людини до шлюбу і сім'ї діяльнісне розуміння ним суспільної значущості своїх дій,

визначених зобов'язань перед собою та іншим, а також відповідальність за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті клопоту і обмежень особистої свободи [6]. Крім того, С.Ковальов підкреслює важливий показник психологічної готовності до сімейного життя - наявність проекту, образу майбутнього сімейного життя. «Потреба бачити себе в майбутньому самореалізованим, коханим і щасливим - природна і закономірна, але будь-яка мрія досяжна тільки у тих випадках, коли підкріплюється реальним планом дій, який включає крім бажаної мети ще й шляхи і способи їх досягнень» [6, с. 6].

Розмірковуючи про готовність молоді до шлюбу і сімейного життя, І.Гребенніков вказує на наступні складові даного поняття: взаємна згода на шлюб, досягнення шлюбного віку, фізичної та соціальної зрілості, сформованість ідеалу сім'ї, розвинена мотивація до шлюбу, вміння спроектувати оптимальну і реалістичну модель своєї майбутньої родини, розуміння основ морально-психологічного клімату сім'ї, усвідомлення необхідності поєднання сімейних і громадських обов'язків. [3].

В.Сисенко узагальнив результати аналізу проблеми готовності до сімейного життя. На його думку, морально-психологічна готовність особистості до шлюбу означає сприйняття (точніше, засвоєння) цілого комплексу вимог, обов'язків і соціальних стандартів поведінки, якими регулюється подружнє життя. Ці вимоги реалізуються в різних родинях у по-різному. Цей факт дозволив В.Сисенко ввести поняття здатності до шлюбу, передбачають кілька складових: 1) здатність піклуватися про іншу людину, самовіддано служити їй, активно робити добро; 2) здатність співчувати, проявляти емпатійність, розуміти його радості і труднощі, переживання і невдачі, поразки і перемоги; 3) здатність до кооперації, міжособистісного спілкування, наявність побутових навичок і умінь, організації домашнього побуту; 4) висока естетична культура, яка передбачає вміння бути терпимим, великодушним, розуміти іншу людини з усіма її дивацтвами і недоліками, стримувати особистий егоїзм [15].

Під готовністю до шлюбу Б.Шапіро, крім особистісних характеристик потенційного подружжя включає: відповідальність за сім'ю - один за одного і майбутніх дітей; знання комплексу вимог і соціальних нормативів сімейного життя, а також специфіки спілкування у родині; готовність до свідомого самообмеження. Психолог додає, що оскільки такі здібності допомагають особистості пристосовуватися до будь-якої соціальної групи (в тому числі, до шлюбу і сім'ї) їх можна назвати адаптаційними [19].

З позиції вікової психології Г.Абрамова стверджує, що людина в період дорослішання (23-30 років) вирішує найважливіше завдання особистісного розвитку - будівництво життя у новій родині. Психологічними передумовами вирішення цього завдання є результати розвитку когнітивної, мотиваційної, емоційно-вольової сфер особистості, її самосвідомості.

К.Калмикова говорить про психологічну готовність до шлюбу як інтегральну категорію, що включає комплекс аспектів [5,с.83-89]: формування певного морального комплексу – готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків по відношенню до свого шлюбного партнера, майбутніх дітей; підготовленість до міжособистісного спілкування і співпраці; здатність до самовідданості по відношенню до партнера; наявність якостей, пов'язаних з

проникненням у внутрішній світ людини (здатність до емпатії); висока естетична культура почуттів і поведінки особистості; вміння вирішувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки та поведінки. [5].

Готовність - не тільки стан особистості, але й динамічна і в той же час стійка характеристика майбутнього сім'янина, вважає С.Пітелін. Під психологічною готовністю до шлюбу і сім'ї педагог, розуміє інтегративну якість особистості, засновану на адекватному сприйнятті молодою людиною сукупності вимог, обов'язків, соціальних стандартів поведінки, якими регламентується сімейне життя і творчому ставленні до них[10].

Н.Яригіна визначає психологічну готовність до сімейного життя як цілісне інтегративне психологічне утворення, яке забезпечує особистості успішне входження і здійснення сімейного життя (в його основі лежить певний рівень зрілості особистості), який має власну структуру з функціональними зв'язками між компонентами[21].

І.Гребенніков[3] у поняття готовності до шлюбу включає фізичну і соціальну зрілість, етико-психологічну готовність і сексуальну підготовку. Під фізичною зрілістю розуміється статева зрілість. Соціальна зрілість найбільш переконливе свідчення вступу молодих людей у пору дорослості. Юнака чи дівчину не можна вважати підготовленими до шлюбу, якщо у них не сформований образ сучасної сім'ї, якщо вони не мають чіткого уявлення про те, навіщо вступають у шлюб, чого чекають від сім'ї, які сімейні відносини хочуть побудувати, які обов'язки на них накладає шлюб, батьківство. Важливим показником етико-психологічної готовності до сімейного життя є усвідомлення мотивів вступу в шлюб. Сексуальна підготовленість припускає наявність відповідних знань.

Висновки. У цілому в позиціях дослідників знайшли відображення три основні ідеї: психологічна готовність особистості до створення та здійснення сімейного життя - це певний рівень особистісної зрілості; психологічна готовність особистості до сімейного життя - це інтегративне утворення, що включає в себе багато складових частин; психологічна готовність є найважливішою умовою успішності вирішення різних проблем, які виникають у процесі сімейного життя як діяльності.

Таким чином, аналіз літератури з проблеми психологічної готовності до сімейного дозволяє визначити психологічну готовність до сімейного життя як цілісне інтегративне психологічне утворення, що забезпечує особистості успішне входження в сімейне життя та її реалізацію, що має власну структуру з функціональними зв'язками між компонентами.

Література

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учеб. пособие для студ. Вузов - 4-е изд., стереотип. - М.: Издательский центр «Академия», 1999.-672 с.
2. Беляева Л. А. Философия воспитания как основа педагогической деятельности: Учебное пособие к спецкурсу / Л.А. Беляева. - Екатеринбург, 1993.
3. Гребенников И. В. Основы семейной жизни. - М.: Просвещение, 1991. -158 с., с. 59-65
4. Земская М. Семья и личность Пер, с пол. - М.: Прогресс, 1986, -200 с.
5. Калмыкова Е. С. Психологические проблемы первых лет супружеской жизни: Вопросы психологии. 1999. №3. - с.83-89.
6. Ковалев С. В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни. - М.: Просвещение, 1991. - 143

-
7. Круглов В.С. Формирование понимания социальной сущности брака и семьи как основы психологической готовности молодежи к семейной жизни. - В сборнике: Психолого-педагогические проблемы воспитания детей в семье и подготовки молодежи к семейной жизни. -М.: АПН, 1980. С. 24-40.
 8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. — М. : Изд-во политич. литературы, 1977. - 304 с.
 9. Парыгин Б. Д. Социальная психология. - СПб.: ИГУП, 2003. - 616 с
 10. Пителин С.М.Формирование готовности студентов к созданию семьи: Дис.канд. пед. наук : 13.00.08 .-М.: РГБ, 2005- 158с.
 11. Платон Государство / Платон. - М.: Мысль. 1998. - 798 с., с 38-65
 12. Психология человека от рождения до смерти // Под ред. А. А. Реана. - СПб: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. - 656 с., с. 427
 13. Реан А.А. Социализация личности. Хрестоматия: Психология личности в трудах отечественных психологов. — СПб., 2000. — С. 360 — 364.
 14. Социология семьи: учебное пособие для студентов вузов / Е.И. Зритнева. -М: Гуманитар. Изд. Центр ВЛАДОС, 2006. -150 с.с. 11
 15. Сысенко В.А Психодиагностика супружеских взаимоотношений: Научно-методическое пособие. - М.: НИИ семьи, 1998. - 112 с., с. 28
 16. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / З. Фрейд. - Мн.: ООО «Попурри», 1997. - 480 с., с. 104
 17. Хайдегер М. Работы и размышления различных лет [Текст]: М. 1983. -332 с
 18. Хямяляйнен Ю. Воспитание родителей: концепции, направления и перспективы: Кн. для воспитателей дет. сада и родителей / Пер, с фин. — М., 1993. - 112 с.С. 57
 19. Шапиро Б. Ю. От знакомства к браку: М., 1990. - 64с. -с.43-44.
 20. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов / Л.Б. Шнейдер - М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2005. -786с., с. 127
 21. Ярыгина Н.Ю. Мотивационно-смысловая готовность к семейной жизни дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13.- Москва-2007г.